

ŘEZNÍK, MILOŠ. Bělorusko: Stručná historie států.
Sv. 12. Praha: Nakladatelství Libri. 2003. — 110 s.

У 2003 г. у Празе выйшла кніга Мілаша Ржэзніка „Беларусь“ (выдавецтва „Лібры“, серыя „Кароткі нарыс гісторыі краін свету“). Як сказана ў прадмове, мэтай даследавання з’яўляецца адлюстраванне гісторыі беларускага краю — пагатоў, дагэтуль у чэшскай гістарыяграфіі не было якой-кольвек абагульняльнай працы па дадзенай тэме. У сціплым перакладзе прапануецца гісторыя беларускага народа са старажытных часоў да нашых дзён: толькі звяртаючыся да даўніны, сведчыць аўтар, можна растлумачыць працэсы, якія зазнае Беларусь сучасная.

На думку М. Ржэзніка, неабходна падзяліць гісторыю дзяржавы і гісторыю народа. Незалежная краіна пад назвай „Беларусь“ узнікла толькі пасля распаду СССР у пачатку 1990-х г. — гісторыя ж беларускага народа налічвае не адно стагоддзе. Увогуле, дзякуючы ў вывучэнні гісторыі беларусаў абумоўлены, сцвярджае М. Ржэзнік, этнічнай і моўнай стракатасцю краіны ды супярэчлівым развіццём самасвядомасці беларусаў. Як высвятляецца, няпроста нават вызначыць дакладную назву рэгіёну ў кантэксце старажытнай гісторыі.

У прадмове адзначана, што беларускія назвы падаюцца ў кнізе згодна з традыцыяй чэшскай гістарыяграфіі — г. зн. у выглядзе рускіх ці рускіх адпаведнікаў. Уласна беларускія варыянты імёнаў М. Ржэзнік ужывае толькі ў дачыненні да найноўшай гісторыі.

Агляд старажытнай беларускай гісторыі М. Ржэзнік расцвярджае са з’яўлення першых населеных пунктаў на тэрыторыі сучаснай Беларусі (100–40 тыс. да н. э.). Тэзісна разглядаюцца век каменны, бронзавы і жалезны. Што да з’яўлення на Беларусі славянаў, то аўтар канстатуе нявызначанасць дадзенага пытання. Паводле даследчыкаў (перш за ўсё філолагаў), акурат на тэрыторыі Беларусі, ці на ўсходзе ад яе, у I тыс. да н. э. адбыўся распад адзінай групы плямёнаў на славянскую і балцкую галіны. Такім чынам, менавіта Беларусь з’яўляецца месцам стыку і перапляцення абодвух эле-

ментаў — аднак аднавіць час, умовы і напрамкі рассялення славянаў на дадзены момант праблематычна ў сувязі з недахопам крыніц.

Неабходнасць прыняцця хрысціянства М. Ржэзнік тлумачыць палітычнымі інтарэсамі. Пасрэдніцтва Кіева і яго вялікадзяржаўная палітыка абумовілі прыналежнасць беларускіх земляў да асяродку ўсходняга хрысціянства. Аўтар, аднак, схіляецца да думкі, што Беларусь — месца бадай, сутыкнення візантыйскага і лацінскага хрысціянскіх абрадаў.

У якасці знешніх фактараў узнікнення Вялікага Княства Літоўскага XIII ст. М. Ржэзнік называе экспансіўную палітыку Залатой Арды, Масквы і Нямецкага ордэна. З фактараў унутраных у першую чаргу адзначаецца развіццё эканамічных адносінаў. Што да літоўскага перыяду беларускай гісторыі, аўтар спыняецца на пытанніх фарміравання шляхецкага стану, паскарэння працэсаў урбанізацыі, узрастання гандлю і вытворчасці, на асаблівасцях прыняцця магдэбургскага права. Прагаворваючы матывы збліжэння ВКЛ з Польшчай, М. Ржэзнік акцэнтуе розніцу пазіцый шляхты і магнатаў у гэтым пункце, нагадвае пра ўзмацненне націску з боку Масквы.

У артыкуле, прысвечаным перыяду Рэчы Паспалітай, М. Ржэзнік аналізуе палітычную сістэму, якая ўсталявалася ў краіне пасля заключэння ў 1569 г. Люблінскай уніі. Ён падкрэслівае, што літоўская частка створанай дзяржавы, нягледзячы на атыманыя гарантыі раўнапраўнага становішча, часткова трапляла ў цень больш магутнай Польшчы. Сярод тэрмінаў „Літва“ і „літоўскі“ па-ранейшаму распаўсюджваліся на ўсю тэрыторыю ВКЛ, у тым ліку і на беларускія землі, а да 1697 г. дзяржаўнай мовай была старабеларуская. Паланізацыя, на думку аўтара, паскорылася не столькі дзякуючы ўрадавай палітыцы, колькі праз палітычнае, юрыдычныя і культурна-ідэалагічнае збліжэнне літоўскіх палітычных элітаў з польскімі.

Заклучэнне ў 1596 г. Берасцейскай уніі М. Ржэзнік разглядае як спробу пераадолець канфліктную сітуацыю ў рэлігійным жыцці краіны. Падкрэсліваецца, аднак, што больш

шая частка вышэйшай праваслаўнай ерархіі не прызнала акта стварэння грэка-каталіцкай царквы, а гараджане, сяляне і частка дробнай шляхты ўвогуле палічылі яго за праяву рэлігійнага прыгнёту. Аналізуючы рэфармацыйны рух на Беларусі, аўтар называе яго асноўныя кірункі (у каталікоў — кальвінізм, арыянства, у меншай ступені лютэранства; у праваслаўных — рух монадарантаў) і прыходзіць да высновы, што ва ўмовах пагаршэння геапалітычнага становішча краіны менавіта каталіцтва паступова зрабілася дзяржаўнай і станавай ідэалогіяй польска-літоўскай шляхты.

Шмат увагі аддаецца палітычнай сістэме Рэчы Паспалітай: распавядаецца пра сутнасць *liberum veto*, прывілеі шляхецкага стану, слабую ролю караля. Падкрэсліваецца няўдзел гараджан у кіраванні краінай, неантраляваная і неабмежаваная ўлада прадстаўнікоў найбагацейшых магнатскіх родаў. Апошні пункт перадусім датычыць менавіта беларускай часткі Рэчы Паспалітай.

Далей вядзецца пра перыяд расійскай улады на Беларусі. Пералічваюцца наступствы ўваходжання Беларусі ў склад Расійскай імперыі: канец палітычнага ўплыву шляхты, вялікая колькасць перасяленцаў, скасаванне магдэбургскага права, прыгнёт грэка-каталіцкай царквы, новы адміністрацыйны падзел. У сціслым выглядзе адлюстраваны напад Напалеона на Расію, дзейнасць грамадскіх суполак філарэтаў і філаматаў, вынікі падаўлення паўстанняў 1830–1831 і 1863–1864 г. развіццё капіталістычных адносінаў другой паловы XIX ст.

Больш падрабязна разгледжана развіццё беларускага нацыянальнага руху ў апошняй трэці XIX ст. Так, аўтар адзначае, што прадстаўнікі беларускага нацыянальнага руху ў большасці паходзілі з вёскі і апелявалі да сельскага лоду, але дзейнічалі перадусім у гарадах, у сувязі з чым вёска мала што пра іх ведала. Паходжанне ўдзельнікаў руху абумовіла іх збліжэнне з рабочым, сацыялістычным і, пазней, камуністычным рухам. М. Ржэзнік звяртае ўвагу на пашыраную сярод тагачаснай свядомай інтэлігенцыі ідэю аднаўлення уніяцтва ў якасці нацыянальнай царквы беларусаў. Аднак большасць насельніцтва на той момант ужо да-

лучылася ці да праваслаўя, ці да каталіцтва — таму ідэя не знайшла шырокай падтрымкі. Аўтар праводзіць гістарычную паралель з канцом 1980 – пачаткам 1990-х г., калі ўяўленне пра уніяцтва як пра нацыянальную канфесію зноў зазнала няўдачу.

Аналізуючы праблему самавызначэння беларусаў, М. Ржэзнік адзначае, што менавіта абвяшчэнне БНР у сакавіку 1918 г. падштурхнула бальшавікоў да стварэння БССР. Час 1917–1921 г. характарызуецца ім як складаны, імклівы перыяд важных зменаў. Беларускі рух, які не знайшоў масавай падтрымкі з боку насельніцтва, прыйшоў да праектаў аўтаноміі і незалежнасці краіны. Здзяйсняецца падзел земляў, населеных беларусамі, паміж воражымі Польшчай і Савецкай Расіяй. І калі ва ўсходняй частцы ў 1920-я г. пашыраюцца працэсы беларусізацыі, то ў Заходняй Беларусі паўстае працяглы канфлікт паміж мясцовым насельніцтвам і польскай дзяржавай. У 1930-я г. беларусізацыя ў БССР спыняецца, адбываецца рэўсходная ліквідацыя г. зв. „буржуазнага нацыяналізму“, калектывізацыя і індустрыялізацыя. У Заходняй Беларусі працягваецца прыгнёт беларускага нацыянальнага жыцця ва ўмовах узмацнення аўтарытарнага рэжыму савецкай Польшчы.

Падзеі ваеннага камунізму, НЭПу, калектывізацыі і індустрыялізацыі ў пасляваенным часе амаль не закранаюцца — чытачу прапанаваць іх просты, без дэталёвых тлумачэнняў, пералік. Аўтар сцэсла спыняецца на гісторыі другой сусветнай вайны — хвіле ваенных дзеянняў, асноўных напрамкаў супрацоўніцтва з нацыстамі, наступствах вайны для развіцця народнай гаспадаркі. Гісторыя БССР у пасляваенны час таксама разглядаецца вельмі сцэсла. Больш падрабязна асвятляецца характар палітычных і эканамічных працэсаў, якія адбываліся пад час знаходжання на чале рэспублікі К. Мазурава і П. Машэрава.

Што да праблемаў стварэння незалежнай краіны — М. Ржэзнік з прыкрасцю адзначае палітычную апатыю і слабую зацікаўленасць беларускіх грамадзян ва ўласнай дзяржаве. З іншага боку, падкрэсліваецца, што такі стан рэчаў дазволіў унікнуць сур'ёзных канфліктаў на нацыянальнай і рэлігійнай глебе.

Палітычны рэжым, усталяваны ў рэспубліцы пасля 1994 г., характарызуецца аўтарам як аўтарытарны. Аналізуючы вынікі прэзідэнцкіх выбараў 2001 г., аўтар гаворыць, што яны былі сфальшаваныя, але ў той самы час адпавядалі жаданням большай часткі беларускіх выбарцаў.

У канцы аўтар звяртае ўвагу на праблему недахопу ў Чэшскай Рэспубліцы новай гістарычнай літаратуры пра Беларусь і беларусаў, спыняецца на даступных працах беларускіх, польскіх і нямецкіх гісторыкаў. Акрамя таго, у ніжэйшым даецца кароткая энцыклапедычная даведка пра Беларусь (афіцыйная назва, дзяржаўная форма кіравання, месцазнаходжанне, пералік найбуйнейшых гарадоў, характарыстыка насельніцтва, рэлігійная сітуацыя, асноўныя напрамкі эканамічнага развіцця, прыродныя ўмовы краіны і г. д.). Змяшчаецца інфармацыя аб знаходжанні пасольства Чэшскай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь і Беларускага пасольства ў Чэшскай Рэспубліцы, даюцца асноўныя нумары тэлефонаў (у тым ліку — хуткай дапамогі, паліцыі і г. д.).

Можна адзначыць, што ў цэлым М. Рэзнік здолеў выканаць пастаўленую перад сабой мэту — паказаць гісторыю беларускага народа ад старажытнасці да нашых дзён. З'яўленне даследавання такога характару дазволіць абудзіць цікавасць да Беларусі перш за ўсё сярод чэшскіх чытачоў.

Мінск

Наталля Прыступа

БУЛГАКОВ, ВАЛЕР. История белорусского национализма. Вильнюс: Институт белорусистики, 2006. — 331 с.

Элементарныя пытанні, якія ставіць перад сабою рэцэнзент якога-небудзь тэксту, датычаць, між іншага, яго характару (навуковы, публіцыстычны, літаратурны і г. д.), аднаведнасці тытулу і зместу, храналагічнага і тэрытарыяльнага абсягу, і ўрэшце (а на справе перадусім) самой яго сутнасці. Апрача гэтага чытач хацеў бы ведаць, якую навуковую ды-